

O prvom židovskom kulturnom društvu.

Napisao nadrabim **Dr. Simon Guttmann**, Sombor.

I.

U životu naših verskih opština sve veće si mesto osvaja delovanje kulturnih društava. Zadaća jevrejskih verskih opština naime nije samo u negovanju kulture, nego i u širenju i u popularizovanju jevrejske kulture i jevrejskog znanja.

Arapi su nadjenuli Jevrejima ime: ahl-el-kitab, narod knjige. Međutim ovo ime, ne samo zato priliči Jevrejima, jer su Jevreji knjigu dali čovečanstvu, Bibliju, knjigu nad knjigama, nego i zato, jer ovo ime pristoji židovstvu, jer ta knjiga, Biblija, nikad nije bila samo u ruci sveštenika, nego je bila uvek zajedničko blago celoga naroda. A židovstvo je uvek sve moguće učinilo, da bude židovsko znanje poznato u svim slojevima naroda. Jer posle razorenja drugog hrama bila je sama Tora jedino središte jevrejskog života, mesto svetišta. Zato nalazimo otada pored svakog jevrejskog hrama i Bet-ha-midraš, kuću razjašnjivanja Svetoga Pisma. U ovom Bet-ha-midrašu predavao je i tumačio rabin, ili za to pozvan jevrejski naučnik Toru i Talmud.

A šta je bio nekoč Bet-ha-midraš, to je u nekom smislu danas kulturno društvo. Samo u nekom smislu. Jer dokle se Bet-ha-midraš u iskonskoj istinitosti svojoj bavi židovskom znanošću i ozbiljno proučava pojedine grane njene, dotle se u kulturnim društvima slušatelji samo upoznavaju sa rezultatima židovske nauke. Možemo i odmah kazati, da delovanje tih kulturnih društava onda počinje, kada život Bet-ha-midraša umire, kada se među Jevrejima sve više množi broj onih, koji ne razumeju Bibliju i Talmud u izvornom tekstu.

Do ovoga je stanja došlo među Jevrejima Nemačke na kraju 18. veka, kada su se usporedo sa širenjem prosvete i pred jevrejskim mladićima otvorila svetska zvanja i interesovanje se njihovo sve više odvrćalo od jevrejskih nauka. I život je tražio veću spremu, pa i verski osećaj je stao nazadovati, usled čega su se ljudi sve više posvećivali drugim naukama za vreme, koje je do tada jevrejski muž jedino i isključivo žrtvovao bio narodnoj i verskoj nauci svojoj. Nastao je celi sloj židovstva, kojemu je

jevrejska nauka postala sasna nepoznata. A sa ovakvim neznanjem nastala je takva žalosna pojava, da bi se teško mogla naći u životu ma koga drugog naroda. Naime sami ovi takozvani prosvećeni i u svetskoj obrazovanosti odrasli Jevreji — ne poznavajući svet židovskog duha — dovodili su u sumnju kulturnu vrednost židovstva i umnožili su svojim stavom broj nejevrejskog tabora, koji pored drugih, antisemitskih razloga stalno napada na Jevreje prebacujući im, da su neobrazovani niti da ima ikakve nade, da će se ikada civilizovati.

Židovstvo proživljuje u onom vremenu najkritičnije vreme svoje. Židovstvo se je po prilici sastojalo od dvaju slojeva. Jedan sloj ne uzimajući na znanje promenu vremena i nadalje netaknut, i nadalje je bez ikakve promene, živeo svojim srednjevekovnim životom. Ili ako je već doprela do njega po jedna zraka rodećeg se sunca, to je mu bio samo problem, kako bi se moglo sprečiti, da ne bi novi pravac prodro u onaj opkopima i rovovima omeđen svet njihov. Drugom taboru naprotiv, omamljenomu glasnim i opojnim lozinkama novih vremena, bejaše jedina briga, kako bi se na najjednostavniji način mogao rešiti starih okova, da ga ne sprečavali u što boljem izrabljivanju mogućnosti novoga života. Vera i tradicije, koje su za njih izgubile svu historijsku i etsku vrednost, zbiljski su osećali samo kao okove, koji su ih tištali. Ali bolji i moralno vredniji elementi u ovom sloju postavili su ovo pitanje u ovoj formi: kako bi mogli i židovski duh i židovski narod spasiti i prevesti iz srednjeg veka u novi vek? Kako bi se mogli pomoću samoga jevrejskog naroda i jevrejskog duha oboriti one osvade, prema kojima židovstvo niti nema kulture, niti nije sposobno za nju? Iz ovoga je tabora izašlo nekoliko ljudi, koji se nisu zaustavili kod razmišljanja, nego su stupili o jedan korak dalje na polje delanja. Njihovo nastojanje bejaše, da popularišu jevrejsku nauku na znanstvenoj osnovi i da vaspitaju židovski narod za novo vreme. I u tu su svrhu osnovali društvo. A to bejaše prvo jevrejsko kulturno društvo.

Potpuno ime ovome društvu na nemačkom jeziku bejaše: »Verein für Kultur und Wissenschaft des Judentums« i konačno se osnovalo 7. novembra godine 1819. u Berlinu. Dakle prije 8 godina bilo je tomu sto godina. Nisam mogao saznati, da li su se onda gdegod setili ovoga centenarija. Valjda se mora pripisati mnogostručnim mukama i brigama zadnjih posleratnih uzburkanih godina, da su na to zaboravili. Ipak bi — naročito u našem vremenu i našem krugu, kada rad kulturnih društava sve veću ulogu ispunjuje — bilo pravo, da se opet sećamo prvoga — u modernom smislu uzetog — kulturnog društva, njegovih stvoritelja i njegovih težnji.

Ovi retci niti nemaju druge svrhe, samo da se s jedne strane na temelju historijskih podataka sećaju toga prvog jevrejskog kulturnog društva, a nadalje, da putem ove rasprave razmišljaju o vrednosti i uspehu njegove delatnosti.

II.

Tri su oduševljena mladića, Leopold Zunz, Mojsije Moser i Edvard Gans stvorili ovo prvo jevrejsko kulturno društvo. Od ovih triju osnivatelja najpoznatije je ime Leopolda Zunz-a. On je predstavljao među njima židovsku nauku u znanstvenom smislu ove reči. On je osnovatelj moderne jevrejske znanstvene delatnosti. Za vreme osnivanja toga društva izašlo je prvo delo njegovo o rabinskoj književnosti — već u obliku knjige. Između ostale dvojice se Edvard Gans bavio pravnim naukama, Moser pak bejaše dobro dotiran činovnik ugledne bankovne kuće. Sva su trojica bili muževi velike obrazovanosti, koji su osećali, da usled promenjenog općeg svetskog shvaćanja i židovstvo stoji pred obratnom tačkom. Vazduh bejaše pun čudnovatih lozinki. Samo prema židovstvu nije se osetila nikakva promena. Progon, krnjenje prava i poruga bili su i sada nepromenjeno u jeku isto kao u srednjem veku. Razlika bejaše samo u okolnosti, da je židovstvo u srednjem veku još jako pobožno bilo i da ga svi napadaji iz vana nisu mogli uzdrmati u veri i u vernosti prema samom sebi, dok ona novija i lozinkama prosvete jako uskoledana pobožnost nije izdržala tako čvrsto ono iskušenje, pred koje su progoni a naročito poruge stavili židovstvo novoga veka. Pokrštenja bejahu na dnevnom redu. Malne polovina je berlinske bogoštovne opštine ostavila veru svoju. A drugi deo židovstva, koji se ograđivao od svakog novog pravca, tromo je gledao unutrašnje rušenje obrazovanog reda židovstva. Sa zadovoljstvom je utvrdio, da je on imao pravo otklanjanjem svake nove ideje u židovstvu.

Ovim je prilikama htelo novo osnovano društvo priskočiti u pomoć, kako i njegova pravila određuju ciljeve, koje si je stavilo:

Nepravilan odnos unutrašnjih prilika židovstva prema ostalim narodima, koji nije nikada tako žestoko izbio na površinu kao u našim danima, kada su promene u nazorima novog vremena i u židovstvu otvorile put novim težnjama, koje od dana na dan rađaju sve novija i novija unutrašnja protuslovlja: učinio je neophodnim, da se osobena nauka i kultura židovstva preradi i na isti stepen diže, na koji su ostali narodi svoju znanost uzdigli. Ali ovakvu novu formaciju mora židovstvo samo izvršiti. Ali ne celina židovstva, nego samo obrazovaniji elementi, koji su i inače duševno bliži među sobom. Toga radi hoće društvo stvoriti vezu među ljudima, koji osećaju u sebi snagu i sposobnost na ovaj rad, da naime dovedu židovstvo pomoću jedne prosvetne struje koja izvire iz njegove nutrine, u sklad sa vremenom i sa prilikama u kojima živi. U praksi će društvo sve poduzeti, što bi moglo dopri-nositi širenju inteligencije i to organizacijom škola, seminara i akademija, nadalje književnim i drugim javnim radom, s druge pak strane društvo će suzbiti sve neuputne crte ponašanja kao i hrdave osobine pojedinaca, koje su protivne opštem shvatanju

modernog života. Mladi naraštaj treba da se odvrati od jednostranog trgovačkog zvanja i da ga privlači industrijskom, umetničkom i poljodelskom životu.

Iz tih pravila, koja su malo nejasno sastavljena, hoću samo u izvodu navesti nekoliko rečenica, koje su označavale delokrug društva. Kako izgleda, osnova je vrlo lepo bila zamišljena. Cilj bejaše svet, a način, kako su tu osnovu hteli provesti u delo, također prikazuje shvaćanje vremena. A ipak je društvo samo usred gorostasnih poteškoća moglo opstajati. U Berlinu nisu mogli naći više od pedeset članova, a u ostalim gradovima svega dvadeset. Konzervativni su odlučno neprijateljski stav uzeli prema ovom društvu, a obrazovani su ravnodušno gledali na rad tih zanešenjaka. Pa niti članovi sami nisu mnogo verovali u svoj rad.

Na književnom je polju naravski Leopold Zunz najviše radio. Ali su i ostali članovi vodstva uzeli svoga udela u radu. I Gans i Moser držali su predavanja i pisali su članke u časopis: *Zeitschrift für die Wissenschaft des Judentums*, koji je društvo osnovalo. Najčuleniji član društva bejaše pesnik Henrik Heine, koji je najživahnijim interesovanjem pratio članove časopisa i kritikom svojom izražavao svoje mnenje o njima.

III.

Ali sva su naprezanja izgledala uzaludna. Niti društvo, niti časopis nisu se pokazali sposobnima za život. Jedva posle pet godišnjeg trajanja srušilo se jedno i propalo drugo. A u duši osnivača, koji su tolike žrtve doneli za svetu stvar i toliko nade vezali o svoj rad, nije ostalo drugo, sem dubokog ogorčenja, bolne zablude i beznadne klonulosti duha. Oni su verovali — i ovom su verovanju svomu i izraza davali —, da nije samo njihov rad propao, nego da i na židovstvo ne čeka drugo, samo propast i uništenje.

Historičari — tako u prvom redu Bernfeld, ali i Grätz (ovamo spadajući svezak Dubnowa još nisam čitao) gledaju sa visine razvijenijih prilika svoga vremena na onu dubinu, iz koje su proizašli prvi pioniri moderne židovske nauke, i sa mnogo poruge govore o bludnjama, greškama a poglavito o naivnosti ovih početnika.

Pa su sigurno imali greške, jer su bili ljudi, bile su i zablude, jer su bili početnici, a i mnogo naivnosti se pokazalo u velikim očekivanjima njihovim, jer su neiskusni bili.

Ali najveće je zlo bilo u tome, što ni sami osnivači nisu imali dovoljno čvrste vere, niti u same sebe, niti u rad svoj, šta više niti u samo židovstvo. Zato je neuspeh njihovog pothvata prouzročio takav razdor u dušama njihovim, da je n. p. Gans jedva godinu dana posle propasti društva za volju položaja univerzitetskog profesora okrenuo leđa celomu židovstvu i se pokrstio.

Da se Heine pokrstio, to i inače znademo. Tu je ipak vredno, da se to spominje. A iz njegovog slučaja možemo zaključiti na religioznu vernost ostalih članova.

I iz duše Leopolda Zunz-a izbija tako gorka resignacija usled neuspeha ove stvari, da sumnja u budućnosti židovstva.

Vrlo zanimljivu i značajnu sliku ovog vremena odavaju oni ogorčeni uzvici, koji su se čuli posle pada društva.

Gans n. pr. piše: »Oduševljenje za veru, kao i stari plemeniti običaji su izumrli. Ali novo se oduševljenje još nije diglo, jer još nije se formiralo jedno novo stanje. Sve je ostalo kod one stare negativne prosvetčenosti, koja postoji samo u preziranju svega, što je staro, ne trudeći se, da u stare forme ulije novu sadržinu. To već vodi k potpunom rasulu. Ali nisu prilike bolje ni u verskim opštinama. Fali tu svesna odbrana od onoga, što dolazi iz vana, pa nema niti snage, niti razumnog upućivanja iznutra . . . .«

A Zunz piše sledeće jednomu prijatelju svome: »Židovi i židovstvo, koje smo hteli rekonstruisati, potpuno je pocepano i bačeno kao plen hirovima varvara, menjača i idiota te parnasa (opštinskih vodja). Mnogo će vremena proći, a židovstvo još uvek će ostati u istom položaju: rascepano, bez snage i načela, pretapajući se u hrišćanstvo. Iz nemačkog židovstva izumrlo je znanje, za evropsku obrazovanost nema osećanja; od vlastitih se misli otuđilo, samomu sebi se izneverilo, a samo je rob vlastite sebičnosti svoje . . . .«

Nešto docnije ipak se umirio njegov revoltirani beznadežni duh i već spokojnije i sa više pouzdanja prosuđuje prilike. Počinje uvideti poduzeću rad, što su ga svršili, ipak nije bio uzaludan, te konstatuje, da je ipak bilo stalne koristi u njihovom u židovskoj nauci. »Ta će preostati« — veli on — i ako je se više ne bismo ni jedinim prstom dotakli. Sem odanosti, prema Bogu jedino bavljenje sa naukom pruža mu utehu posle ove gorke zablude. Umiruje ga svest, da je sve uradio, što se moglo uraditi u interesu stvari. Ne preostaje mu drugo, samo da ostane veran ideji, verañ samome sebi, i da po mogućnosti dalje vrši zadatak svoj; ostalo pak ostavlja na Boga . . . .

* * *

Iz ovih reči već tako reći, na proročki način odjekuje pravo prosuđenje prilika i put novoj budućnosti.

Protiv Grätz-a i Bernfeld-a pak možemo objektivno utvrditi, da društvo kraj datih prilika nije ni moglo više stvoriti, nego što je zaista stvorilo. Zabluda i ogorčenje su samo zato bili tako bolni u duši osnivatelja, jer su previše očekivali od svoga rada, i jer su mislili, da se promena usled njihove delatnosti bez ikakvog razvitka ili prelaza očigledno mora s mesta pojaviti. Trebali su si zamisliti, da kao u prirodi, isto tako ni u historiji nema

skokova niti naprasnih promena. Za historijske promene prije se moraju stvoriti prirodne mogućnosti i preduveti, koje onda već silom prirodnog zakona sami stvaraju ove promene. Ali zato treba vremena. Židovstvo je bilo razdeljeno na dva potpuno ekstremna tabora. Konzervativni su se plašili od svake nove misli, jer su u taboru takozvanih neologa, među obrazovanima samo videli otuđivanje od svega, sto je židovsko. S pravom su videli u opasnosti od novih ideja najdragocenije blago svoje: židovstvo. Novotari pak opojeni svojim prvim zanosom bili bi u stanju, da odbace sve, samo da se smeste u novome svetu, jer su mislili, da si samo po cenu svoga židovstva mogu steći savremenu obrazovanost, te miran i udoban život. A vreme jos nije desavuiralo ni jedno, ni drugo. Danas, kada već vidimo, kako gorostasnim koračajima napreduje kultura i evropska obrazovanost i u konzervativnim krugovima, s druge strane pak, kada se i u naprednom taboru u sve većoj i jačoj meri pokazuje žudnja za povratkom u židovstvo, velim danas posle prošlih sto godina moramo se pietetom i štovanjem osvrnuti na prvo jevrejsko kulturno društvo i na oduševljene radnike njegove, jer je vreme pokazalo, da je na rad njihov bilo potrebe. Bilo je potrebe židovstvu, i bilo je potrebe civilizaciji. Može se ustanoviti, da su oni posejali seme, iz kojeg je za ne celih sto godina izklijala i procvetala ona moderna znanost i kultura, koja je mnogo slave pribavila židovstvu prema vani, i koja je mnogim uskolebanim židovskim dušama vratila veru. Veru u Boga i u religiju, veru u židovstvo i u židovsku kulturu, koja će na veke živeti, jer obuhvata večne istine . . . . Samo u jednoj su se stvari prevarili prvi radnici prvog jevrejskog kulturnog društva. U misli, da će prosvećivanjem židovstva od danas — na sutra obustaviti delovanje antisemitizma. Oni su naime mislili, da je antisemitizam posledica nekih s polja iznesenih razloga i ako prestanu razlozi onda samo po sebi će prestati i antisemitizam. Onda se je antisemitizam time pravdao, da Jevreji nisu dosta obrazovani bili. Vreme je to desavuiralo, i to pokazuje, da je sam antisemitizam razlog, pa si on u svako doba potražuje i pronalazi onu lozinku, koja mu osigurava opstanak njegov. Lozinka se promenila, samo antisemitizam je ostao. Ali sasma neovisno od njega napreduje jevrejska kultura svojim putem. Neka napreduje, i nek se razvija, te nek proširuje i nadalje većitu zamisao prastare jevrejske kulture i Biblije naše: o ljubavi, o pravu i o istinitosti . . . .

